

Harnessing the Power of Virtual Social Networks: Designing a Curriculum Model for Students' Professional Skill Development

**Zohreh Mansouri
Khosraviyeh**

PhD Student in Curriculum Planning Studies,
Islamshahr Branch, Islamic Azad University,
Islamshahr, Iran.

Alireza Araghih *

Associate Professor, Department of Educational
Sciences, Islamshahr Branch, Islamic Azad
University, Islamshahr, Iran.

Nader Barzegar

Assistant Professor, Department of Educational
Sciences, Islamshahr Branch, Islamic Azad
University, Islamshahr, Iran.

**Amir Hossein
Mahdizadeh**

Assistant Professor, Department of Educational
Sciences, Islamshahr Branch, Islamic Azad
University, Islamshahr, Iran

HosseinAli Jahed

Assistant Professor, Department of Educational
Management, West Tehran Branch, Islamic Azad
University, Tehran, Iran.

Abstract

Today, the rapid development of information and communication technologies and the impact of globalization necessitate the use of information technology-related mechanisms by individuals and organizations to stay ahead and gain a competitive advantage. With the expansion of these technologies, it has become crucial for all people and organizations to adapt and integrate them into their processes and operations to remain relevant and continue to progress in the globalized world. The study aimed to devise a curriculum model

This article is based on the PhD dissertation of Zohreh Mansouri Khosraviyeh in the field of curriculum planning at Islamic Azad University, Islamshahr branch.

* Corresponding Author: alireza.araghih@gmail.com

How to Cite: Saeed, M., Saeed, M., Saeed, M. (2024). Harnessing the Power of Virtual Social Networks: Designing a Curriculum Model for Students' Professional Skill Development, *Journal of New Media Studies*, 10(39), 245-284. DOI: 10.22054/nms.2025.73709.1563

for enhancing students' professional skills through virtual social networks. The employed research method was exploratory and relied on foundational data. The participants in the present study included all curriculum experts and specialists related to the research project, who were selected using a purposive sampling method. The number of participants was considered to be 13 people based on theoretical saturation. The research tool used in the study was semi-structured interviews with experts. Data analysis encompassed theoretical coding. To validate the proposed model, the Delphi method was employed. The research findings revealed that the desired curriculum consisted of 14 dimensions, such as logic, goals, content, teaching-learning strategies, learning activities of learners, materials and resources, grouping of learners, time, space, evaluation methods, and professional qualifications. The identified facilitating and hindering factors were professors and excellence, respectively. The final curriculum model designed for the development of students' professional skills using virtual social networks was found to be valid from both the experts' and users' perspectives.

Extended Abstract:

Introduction

Today, the emergence of new information and communication technologies has fundamentally transformed the educational landscape. Education has evolved to become increasingly virtual, placing a greater responsibility on those involved in planning and formulating educational curricula. In the current digital age, social networks hold immense popularity among internet users worldwide, including in Iran. They represent the most powerful form of online media globally. Recognizing this reality, educators must adapt their curricula accordingly, incorporating virtual elements and programs to effectively engage and educate students.

The abundance and diversity of content, coupled with numerous software capabilities and internet functionalities, have led to the widespread adoption of social networks by users (Sadeghi Nesab et al., 1400). The most effective way to utilize social networks in an academic setting is to integrate them into the curriculum and leverage them to develop students' professional skills. This approach is

particularly crucial in the context of a country's higher education system, as it plays a pivotal role in preparing students to take on current and future professional roles, or in other words, in developing their skills as influential individuals and contributors to the nation's industrial progress. Professional development refers to both formal and informal processes aimed at continuous skill enhancement at all levels of education, including colleges, educational institutions, and individuals. The goal is to equip students with the abilities necessary to meet their current professional needs, while also preparing them for future roles in various educational, research, and executive capacities. (Abbas Puro et al., 2014: 93).

Virtual social networks serve as a potent tool for designing a curriculum model and developing students' professional skills. The abundance of activities and interactions within these networks enable curriculum patterns to be formulated based on the requirements and demands of the industry and the job market, addressing the specific needs and emerging needs for skill development in various fields. Virtual social networks play a pivotal role in providing valuable information to students about job opportunities and professional positions. They help students connect with industry and businesses related to their field of study, fostering a dynamic environment for interaction and engagement. Furthermore, these networks facilitate communication between students and professors as well as professional artisans, contributing to the development of students' skills and the enhancement of their professional knowledge.

Students can benefit greatly from the wealth of information and resources available on social networks, using them to stay updated and gain a deeper understanding of industry changes and needs. This makes virtual social networks an effective tool for developing professional skills and enhancing university curricula (Zakiani, 2015:57).

Virtual learning through online platforms offers students access to a plethora of resources and learning content. This includes online courses, videos, electronic resources, and online educational communities, as well as the ability to communicate with teachers and peers in virtual space. In addition, students can share their experiences and knowledge through interactive tools, engage in exercises and group activities, and enhance their learning experience through online collaboration. This underscores the significant impact of information

and communication technology on the learning process.

The primary objective of the current research project is to address the question of what curriculum model can be designed to effectively develop students' professional skills through the use of social networks.

Methodology

The research method employed in this study was qualitative and exploratory in nature. The sample for the study consisted of 13 experts from the academic community and higher education specialists, who were selected using theoretical (or targeted) sampling. The process of gathering opinions continued until theoretical saturation was achieved. The research method employed in this study was qualitative and exploratory in nature. The sample for the study consisted of 13 experts from the academic community and higher education specialists, who were selected using theoretical (or targeted) sampling. The process of gathering opinions continued until theoretical saturation was achieved.

To assess the validity of the curriculum model developed in this study, the Delphi method was utilized in a two-stage process involving a group of 13 experts. It is worth mentioning that the final template was endorsed by 7 of these experts. For the interview questions, a panel of 12 experts provided feedback, which was subsequently incorporated into the items. Finally, Guba and Lincoln's (1982) method was adopted to ensure the study's credibility and validity.

The analysis of research data took place simultaneously with the collection of data from the review of theoretical literature and research background, as well as the interviews (given the significance of interviews in the contextualized approach). The analysis process was performed manually and divided into three separate steps. Following the data base theory approach, the analysis of gathered data entailed three distinct stages: open coding, central coding, and selective coding. Initially, in order to familiarize themselves with the data, the texts of all collected data were thoroughly reviewed multiple times in an active and interactive manner. The second step of the analysis process focused on the coding procedure, where codes were assigned to the data.

Primary codes directly related to the research question were recognized and extracted. Following this, data categorization occurred

via decoding, after which, using axial coding, open coding-derived data were merged into common elements. This data categorization resulted in indicators being organized into distinct components. The final step involved applying selective coding based on the shared concepts among the components. This process led to the extraction and classification of the curriculum's dimensions into a total of 14 distinct categories.

Findings

Following the data analysis and validation of the research elements, a curriculum was ultimately designed for the development of students' professional skills through the utilization of virtual social networks. The curriculum design encompassed a series of structural elements, including the rationale and logic behind the program, the overarching goals and the pursuit of excellence, the content of the curriculum, the considerations of time and space, the activities and learning experiences for students, the teaching methodologies, the materials and resources necessary, the organization of students into groups, the evaluation methods, the professional qualifications and expertise of professors, the facilitating factors, and the potential interference factors.

Conclusion

The primary objective of this study was the design of a curriculum that would effectively develop students' professional skills through the use of virtual social networks. This involved identifying the key characteristics and components of the curriculum elements necessary to achieve this goal. Based on the findings of this study, the logic of the curriculum design model indicates why and the reason behind its development, taking into account the current needs and requirements of both society and students. The diminishment of face-to-face education serves as an indicator driving this necessity. Given the increasing emphasis on modern technologies, a learner-centered approach to education, and the necessity for curricula that adapt to students' needs in using contemporary facilities, it is crucial that these factors be taken into account when designing a curriculum. The cultivation of new ideas, communication and negotiation, teamwork, and participatory skills is encouraged and supported, providing a foundation for achieving these objectives.

In addressing the professional development of teachers in virtual education, it is necessary for teachers to integrate educational knowledge and content with technology utilization, and leverage technology as a method of communication and interaction. In the logic of the curriculum, the emphasis is on the active learning of students through the interpretation of experiences, engaging them in research activities, and encouraging them to make inferences from both spoken and listening materials. Moreover, technology usage, the presentation of content within the context of networks, and the facilitation of interaction between professors and virtual classrooms are recognized as crucial aspects of this program.

The more active the student is in the learning process, the greater the depth and stability of their comprehension and retention. An effective learning experience relies on the engagement and proactive involvement of the student in the learning process. The grouping of students according to the development of interpersonal relationships and communication, as well as based on the common needs and interests of the students, is considered essential within this curriculum. By assembling groups based on the shared interests of the students, a sense of trust is created among the group members, which serves as the foundation for fostering creative interactions and strengthening the skills of students.

The research outcomes indicate that the utilization of virtual social networks allows students to access course content flexibly and share it in diverse formats. This feature enables students to transcend the bounds of time and space, thus facilitating the learning process. These virtual social networks possess the functionality to access and either receive or send course content. As noted by Siranjoy and Patnewala (2020), the ability to access information at any time and from anywhere, and having the flexibility to learn at one's own pace and convenience, significantly enhances the learning process. The learning space within a curriculum designed to develop students' professional skills through virtual social networks can encompass: collaborative and interactive spaces. In the ideal curriculum, an assortment of evaluation methods are emphasized within these environments. This approach not only fosters greater and deeper attention to diverse learning styles but also engages different senses of the learners, thereby increasing their overall level of engagement.

Another important consideration within this program is the

emphasis placed on the suitability of the evaluation methods in accordance with the available technological facilities. Furthermore, the criteria for evaluation should change in accordance with the teaching methods employed, and a quality assessment system needs to be established. The desired curriculum should actively work towards building robust infrastructures, motivating both teachers and students to utilize these technologies effectively. Furthermore, efforts must be made to ensure a high level of support for educational professionals in order to monitor and meet the need for social networks. In accordance with the findings of the research and based on the results discussed so far, it can be recognized that the application of social networks in curriculum design, with the aim of developing students' professional skills, serves as an innovative solution. Furthermore, considering the content that has been mentioned, the utilization of virtual education is deemed crucial and necessary.

Keywords: Professional Skills; Curriculum; Students; Virtual Social Networks.

فصلنامه مطالعات رسانه‌های نوین

سال دهم، شماره ۳۹، پاییز ۱۴۰۳، ص ۲۴۵ تا ۲۸۴

www.nms.atu.ac.ir

DOI: 10.22054/nms.2025.73709.1563

شبکه‌های اجتماعی مجازی؛ ابزاری برای طراحی الگوی برنامه درسی توسعه مهارت‌های حرفه‌ای دانشجویان

- دانشجوی دکتری برنامه‌ریزی درسی، واحد اسلامشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، اسلامشهر، ایران **زهره منصوری خسرویه**
- دانشیار گروه علوم تربیتی، واحد اسلامشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، اسلامشهر، ایران * **علیرضا عراقیه**
- استادیار گروه علوم تربیتی، واحد اسلامشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، اسلامشهر، ایران **نادر برزگر**
- استادیار گروه علوم تربیتی، واحد اسلامشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، اسلامشهر، ایران **امیر حسین مهدیزاده**
- استادیار گروه مدیریت آموزشی، واحد تهران غرب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران **حسینعلی جاهد**

چکیده

امروزه با گسترش فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی و پدیده جهانی شدن، تمام افراد و سازمان‌ها ناگزیرند برای بودن در مسیر پیشرفت و کسب مزیت رقابتی از سازوکارهای مرتبط با فناوری اطلاعات استفاده نمایند. هدف از انجام پژوهش حاضر، طراحی الگوی برنامه درسی توسعه مهارت‌های حرفه‌ای دانشجویان با استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی بود. روش پژوهش حاضر، کیفی از نوع اکتشافی و داده بنیاد بود. شرکت کنندگان در پژوهش حاضر، شامل کلیه خبرگان برنامه درسی و متخصصان مرتبط به طرح پژوهش بودند که با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. تعداد شرکت کنندگان بر اساس اشباع نظری

* این مقاله مستخرج از رساله دکتری زهره منصوری خسرویه در رشته برنامه‌ریزی درسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد اسلامشهر می‌باشد.

نویسنده مسئول: alireza.araghieh@gmail.com

شبکه‌های اجتماعی مجازی: ابزاری برای طراحی الگوی برنامه درسی... : منصوری خسرویه و همکاران | ۲۵۳

۱۳ نفر در نظر گرفته شد. ابزار پژوهش مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته با خبرگان بود. روش تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز شامل کدگذاری نظری بود. برای اعتبارسنجی الگوی ارائه شده نیز از روش دلفی استفاده گردید. یافته‌ها نشان داد که برنامه درسی مورد نظر در ۱۴ بعد مورد توجه قرار گرفته است که شامل منطق، اهداف، محتوا، راهبردهای یاددهی - یادگیری، فعالیت‌های یادگیری فراگیران، مواد و منابع، گروه‌بندی فراگیران، زمان، فضا، روش‌های ارزشیابی، صلاحیت‌های حرفه‌ای اساتید، تعالی، عوامل بازدارنده و عوامل تسهیل‌گر بود. در نهایت بر اساس عوامل شناسایی شده الگوی برنامه درسی توسعه مهارت‌های حرفه‌ای دانشجویان با استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی طراحی شد که از دیدگاه متخصصان و کاربران از اعتبار مناسبی برخوردار بود.

کلیدواژه‌ها: برنامه درسی، مهارت‌های حرفه‌ای، دانشجویان، شبکه‌های اجتماعی مجازی.

مقدمه و بیان مسئله

امروزه وجود فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی، سبب گشته تا آموزش سمت و سویی جدید به خود بگیرد. به طوری که آموزش‌ها در عصر حاضر به سمت مجازی شدن حرکت کرده‌اند و این موضوع، مسئولیت برنامه‌ریزان آموزشی و خط‌مشی‌گذاران برنامه‌داری را سنگین‌تر ساخته است (رمضانی و همکاران، ۱۴۰۱). چرا که باید با برنامه‌هایی بدون به‌استقبال آموزش‌های مجازی بروند. آموزش‌هایی که امروزه بسیار مورد توجه و استقبال قرار گرفته است و بسیاری از دانشجویان برای امکاناتی که این آموزش‌ها به همراه دارند، آن‌ها را ترجیح می‌دهند؛ اما نکته قابل توجه اینجاست که برای این آموزش‌ها نیز باید محتوا و برنامه درسی مشخصی تدوین گردد تا برنامه‌های درسی بتوانند هم سبب ارتقای سطح دانش دانشجویان گردند و هم سطح مهارتی ایشان را بهبود بخشند (Forsman, et al, 2020:200). شبکه‌های اجتماعی، امروزه، اصلی‌ترین مشغله کاربران اینترنت در دنیا هستند و ایران نیز از این امر مستثنی نمی‌باشد. این شبکه‌ها، در واقع، قوی‌ترین رسانه برخط در جهان می‌باشند. تکرر و تنوع محتوایی و قابلیت‌های متعدد نرم‌افزاری و اینترنتی باعث شده است تا این شبکه‌ها با استقبال وسیعی توسط کاربران مواجه شوند (صادقی نسب و همکاران، ۱۴۰۰). از ویژگی این شبکه‌ها، قدرت برقراری نظام شبکه‌ای میان دوستان و همفکران کاربران به صورت منظم و سیستمیک می‌باشد (Boulianne, 2019:42). استفاده از شبکه‌های اجتماعی به توسعه جوامع یادگیری کوچک کمک می‌کند، به گونه‌ای که همه فراگیران به طور فعال در آن شرکت کرده، اکثر کلاس‌ها فعال بوده و این امر به عنوان فرصت مناسبی برای کمک به فراگیران در راستای توسعه مهارت‌های موردنیاز و درک فرایندهای درگیر در مشارکت می‌شود (Curcher, 2015).

به عقیده برخی پژوهشگران از جمله گالوین و گرینها (۲۰۲۰)، از طریق شبکه‌های اجتماعی مجازی می‌توان الگوهای ارتباطی و توسعه علم در محیط وب را شناسایی و ترسیم نمود. همچنین شبکه‌های اجتماعی، بستری راحت جهت بیان آزادانه ایده‌ها و نظرات (موحدی و همکاران، ۱۳۹۴) را فراهم آورده و موجب تقویت حضور اجتماعی در

شبکه‌های اجتماعی مجازی؛ ابزاری برای طراحی الگوی برنامه درسی... : منصوری خسرویه و همکاران | ۲۵۵

فراگیران از طریق تقویت و توسعه ارتباطات اجتماعی، حمایت اجتماعی، به اشتراک گذاری اطلاعات، ایده‌ها و منابع با گروه‌های مختلف و شبکه‌سازی با موضوع تخصصی و گرایش بیشتر فراگیر به رفتارهای داوطلبانه برای بهبود پژوهش، دانش و مهارت در مقایسه با برنامه‌های معمولی و تقویت مهارت‌های بین فردی به وسیله شبکه‌سازی می‌گردد (طوفانی نژاد و همکاران، ۲۰۱۷).

بنابراین بهترین راه استفاده از این شبکه‌ها در محیط دانشگاهی، استفاده از این شبکه‌ها در برنامه درسی و تلاش برای توسعه مهارت‌های حرفه‌ای دانشجویان می‌باشد؛ زیرا برای نظام آموزش عالی کشور، آماده‌سازی مکفی دانشجویان برای ایفای نقش‌های حرفه‌ای کنونی و آینده یا به عبارت دیگر توسعه حرفه‌ای آن‌ها، به‌عنوان افراد تأثیرگذار و مولدان صنعت کشور، امری حیاتی است. منظور از توسعه حرفه‌ای، فرایندهای رسمی و غیررسمی است که برای آماده‌سازی مداوم در عرض تمامی سطوح آموزشی، دانشگاه، گروه آموزشی و یا فردی انجام می‌پذیرد تا دانشجویان، نیازمندی‌های حرفه‌ای حال و بخصوص آینده خود را در جهت ایفای نقش‌های آموزشی، پژوهشی و اجرایی برطرف نمایند (عباس پورو همکاران، ۱۳۹۴: ۹۳).

در دنیای امروز، کسب مزیت رقابتی و مهارت محوری، تنها در گرو تلاش و استفاده از امکانات فناورانه محیطی اتفاق می‌افتد که باید آن را در برنامه‌ریزی درسی دانشجویان مدنظر قرار داد. علاوه بر این نقش آموزش عالی را نباید نادیده گرفت. در دهه‌های اخیر، نظام آموزش عالی به علل مواجهه با رشد فرایند فناوری، تغییرات وسیع اجتماعی و اقتصادی و فرهنگی و تأمین نیازهای جامعه با موضوعات اساسی روبه‌رو شده است. از جمله وظایف مهم مجموعه آموزش عالی، پرورش نیروی انسانی کارآمد برای اشتغال در بخش‌های گوناگون و موردنیاز جامعه است و هدف اصلی و نهایی دانشگاه‌ها تولید دانش، تأمین نیازهای جامعه، تربیت متخصصان و ارائه‌ی راهکار برای حل معضلات اجتماعی در همه زمینه‌هاست. در پژوهش حاضر نیز، دانشجویان دانشگاه مدنظر هستند چراکه آموزش به شیوه مجازی تأثیر بسیار زیادی بر یادگیری ایشان می‌گذارد و شاید هیچ‌یک از اعضا و

کادر آموزشی و پژوهشی در دانشگاه به‌اندازه دانشجویان از فواید و یا حتی نقصان‌های آموزش مجازی تأثیرپذیری نداشته باشند (Ghafouri fard,2020). در این راستا و با توجه به مطالب عنوان‌شده، شبکه‌های اجتماعی مجازی می‌توانند ابزاری قدرتمند برای طراحی الگوی برنامه درسی و توسعه مهارت‌های حرفه‌ای دانشجویان باشند. با توجه به فعالیت‌ها و تعاملات گسترده در این شبکه‌ها، می‌توان الگوهای برنامه درسی را بر اساس نیازها و تقاضاهای صنعت و بازار کار شکل داد. از طریق شبکه‌های اجتماعی، می‌توان دانشجویان را با فرصت‌های شغلی و موقعیت‌های حرفه‌ای آگاه کرد و آن‌ها را به تعامل با صنعت و کسب و کارهای مرتبط با رشته تحصیلی خود تشویق کرد. همچنین، این شبکه‌ها محیطی مناسب را برای برقراری ارتباط با اساتید و صنعتگران حرفه‌ای فراهم می‌کنند که این ارتباطات می‌تواند به توسعه مهارت‌ها و افزایش دانش حرفه‌ای دانشجویان کمک کند. با بهره‌گیری از اطلاعات و منابع متنوع موجود در شبکه‌های اجتماعی، دانشجویان می‌توانند خود را به‌روزرسانی کنند و درک بهتری از تغییرات و نیازهای صنعت به دست آورند. به این ترتیب، شبکه‌های اجتماعی مجازی می‌توانند به‌عنوان یک ابزار مؤثر در توسعه مهارت‌های حرفه‌ای و بهبود برنامه درسی دانشگاهی عمل کنند (ذکیانی، ۱۳۹۵: ۵۷). همچنین دانشجویان می‌توانند از طریق یادگیری شبکه‌ای از منابع آموزشی و محتواهای یادگیری متنوعی که در قالب پلتفرم‌های آموزشی آنلاین، دوره‌های آموزشی تعاملی، ویدئوها، منابع الکترونیکی و جوامع آموزشی آنلاین ارائه می‌شود، بهره‌برداری کنند و در فضای مجازی با معلمان و هم‌تایان خود در ارتباط باشند، تجربیات و دانش خود را به اشتراک بگذارند و با استفاده از ابزارهای تعاملی، تمرینات و فعالیت‌های گروهی را انجام دهند (زارعی و همکاران، ۱۳۹۸)؛ بنابراین فناوری اطلاعات و ارتباطات تأثیر قابل‌توجهی در امر یادگیری دارد.

لذا پژوهش حاضر در پی پاسخ به این سؤال است که الگوی برنامه درسی توسعه

مهارت‌های حرفه‌ای دانشجویان با استفاده از شبکه‌های اجتماعی، کدام است؟

پیشینه پژوهش

مرور مبنای نظری پژوهش‌های کمی را در خصوص شبکه‌های اجتماعی مجازی و برنامه درسی توسعه مهارت‌های حرفه‌ای دانشجویان نشان می‌دهد.

حیدری و همکاران (۱۴۰۲) پژوهشی با عنوان «تأثیر شبکه‌های اجتماعی آنلاین و سرمایه اجتماعی آنلاین بر ساخت هویت حرفه‌ای دانشجویان تحصیلات تکمیلی جدید» انجام دادند که نتایج نشان داد که شبکه‌های اجتماعی آنلاین در محیط‌های آموزش عالی می‌توانند از طریق سرمایه اجتماعی آنلاین به عنوان یک واسطه بر ساخت هویت حرفه‌ای دانشجویان تأثیر بگذارند.

رحیمی و همکاران (۱۴۰۱) پژوهشی تحت عنوان «تأثیر اجتماع یادگیری معلمان بر بهبود تلفیق فناوری آن‌ها در کلاس درس» انجام دادند. روش این پژوهش به صورت آمیخته بوده است. بر اساس نتایج این پژوهش، اجتماع یادگیری در راستای افزایش دانش، نگرش و مهارت تلفیق فناوری معلمان در کلاس درس یک عامل مؤثر و حمایتی است و توانایی معلمان در بهره‌گیری از فناوری را بهبود می‌بخشد. این امر می‌تواند علاوه بر رشد حرفه‌ای معلمان، زمینه‌ساز افزایش یادگیری فراگیران شود.

عنایتی و سراجی (۱۳۹۹) پژوهشی با عنوان «الگوی برنامه‌درسی دانشگاه‌های مجازی علوم دینی، بر مبنای یادگیری مشارکتی» انجام دادند. نتایج نشان می‌دهد در برنامه درسی موجود این دانشگاه‌ها به تعامل و مشارکت چندان توجه نشده است. بر اساس الگوی پیشنهادی، با استفاده از رویکرد یادگیری مشارکتی می‌توان عناصر برنامه درسی مجازی شامل محتوا، فعالیت‌های یادگیری و شیوه‌های ارزشیابی را به گونه‌ای طراحی کرد که معلمان از طریق شیوه‌های تعاملی و ایجاد مشارکت، تعاملات دانشجویان با محتواهای متنوع، دانشجویان و استاد را به صورت فردی و گروهی افزایش دهند.

موحدی و همکاران (۱۳۹۸) در بررسی‌های خود نشان دادند که بین جنسیت و مقطع تحصیلی دانشجویان کشاورزی با نگرش آن‌ها نسبت به استفاده از شبکه‌های اجتماعی رابطه مثبت و معنی‌دار در سطح ۹۹ درصد وجود دارد و نیز نتایج آزمون کروسکال والیس

نیز بیانگر این موضوع بود که بین نگرش دانشجویان زن و مرد نسبت به شبکه‌های اجتماعی تفاوت معناداری در سطح ۹۹ درصد وجود دارد. همچنین بین مقطع تحصیلی دانشجویان و میزان علاقه به شبکه‌های اجتماعی رابطه مثبت و معنی‌داری در سطح ۹۵ درصد وجود دارد.

Siregar et al., 2023 پژوهشی با عنوان «راهنمای طراحی آموزش آنلاین دیجیتال رسانه‌های اجتماعی برای معلمان» انجام دادند. نتایج این مطالعه دیدگاه معلم را نسبت به دستورالعمل‌های دیجیتالی توسعه یافته نشان می‌دهد. توانایی محدود در استفاده از فناوری یکی از مواردی است که باید در نظر گرفت. این راهنمای دیجیتالی یادگیری آنلاین به معلمان انگیزه می‌دهد تا در میان همه‌گیری کووید-۱۹ به نوآوری ادامه دهند. دستورالعمل‌های دیجیتالی معلمان را در یادگیری آنلاین راهنمایی می‌کند تا یادگیری آنلاین را در رسانه‌های اجتماعی توسعه دهند تا دانش‌آموزان در مطالعه احساس راحتی کنند.

مطالعات Mengov et al., 2022 نشان داده است که استفاده از شبکه‌های اجتماعی می‌تواند به توسعه مهارت‌های ارتباطی دانشجویان کمک کند. این شبکه‌ها فرصتی را برای تعامل با همکاران، اساتید و صنعتیان فراهم می‌کنند و می‌توانند بهبود مهارت‌های ارتباطی نوشتاری و شفاهی دانشجویان را تسهیل کنند. همچنین Price et al., 2021 در مطالعات خود نشان دادند که شبکه‌های اجتماعی به دانشجویان امکان می‌دهند تا با دسترسی به حجم زیادی از داده‌ها، توانایی‌های تحلیل داده را تمرین کنند. این تحلیل‌ها می‌توانند به دانشجویان در درک بهتر ترندها، نیازها و رفتارهای مشتریان کمک کنند و شانس موفقیت آن‌ها در عرصه‌های حرفه‌ای را افزایش دهند.

Kong, 2020 پژوهشی با عنوان «اصلاحات برنامه درسی بر اساس رسانه‌های دیجیتال» انجام داد. این پژوهش از نوع شبه آزمایشی بوده و نتایج پژوهش نشان داده است که برنامه درسی در دنیای کنونی باید اصلاح گردد. در پایان به این نتیجه رسیده است که رسانه‌های دیجیتال در برنامه درسی می‌تواند اثرگذاری بیشتری داشته باشد.

شبکه‌های اجتماعی مجازی: ابزاری برای طراحی الگوی برنامه درسی...: منصوری خسرویه و همکاران | ۲۵۹

Yen et al., 2019 پژوهشی با عنوان «پیش‌بینی مهارت‌های خود یادگیری و نقش آن‌ها در تعاملات شبکه‌های اجتماعی» انجام دادند. نتایج حاصل از پژوهش نشان دادند که دانشجویانی که دارای مهارت خودیادگیری یا خودراهبری در یادگیری هستند در تعاملات پیش رو در شبکه‌های اجتماعی نیز بهتر عمل می‌کنند.

بنابراین باتوجه به بررسی پیشینه‌ها، پژوهش‌هایی که تاکنون انجام شده‌اند یا با متغیرهای دیگر بوده یا در جوامع آماری دیگر بوده‌اند و به برنامه درسی دانشجویان به صورت ویژه نپرداخته‌اند. لذا این پژوهش قصد طراحی الگوی برنامه درسی جهت توسعه مهارت‌های دانشجویان را با استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی دارد.

روش پژوهش

روش پژوهش در این مطالعه، کیفی و از نوع داده بنیاد (اکتشافی) بود. شرکت کنندگان در این پژوهش، شامل ۱۳ نفر از خبرگان جامعه علمی دانشگاهی و متخصصان آموزش عالی بودند که از طریق نمونه‌گیری نظری (هدفمند) انتخاب و فرایند جمع‌آوری نظرات تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافت. هدف پژوهشگر انتخاب مواردی بود که با توجه به هدف تحقیق سرشار از اطلاعات باشند و پژوهشگر را در شکل دادن مدل نظری خود یاری دهند و ملاک‌های انتخاب نمونه‌ها عبارت بودند از اعضای هیئت‌علمی دارای مدرک دکتری (حداقل استادیار) و صاحب‌نظران حوزه علوم تربیتی، آموزش و فناوری و دارای آگاهی درباره دانش موضوعی (تألیف کتاب و یا مقالات معتبر علمی پژوهشی در حوزه آموزش مجازی) و تجربه عملی (تدریس در فضای مجازی).

ابزار پژوهش شامل مطالعات کتابخانه‌ای از پایگاه‌های داخلی و خارجی معتبر و سپس مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته با خبرگان بود. سپس جهت تعیین اعتبار الگوی طراحی شده از روش دلفی (دو مرحله‌ای) استفاده گردید. بدین ترتیب که ابتدا یک پنل جهت شرکت در فعالیت انتخاب کردیم (شامل ۱۳ نفر از متخصصان)، سپس الگوی طراحی شده را برای دور اول خدمت متخصصان ارسال نموده و پس از دریافت نظرات ایشان، اصلاحات لازم طبق نظر متخصصان بر روی الگوی طراحی شده اعمال گردید و در این مرحله برای بار دوم

الگوی اصلاح شده خدمت متخصصان ارسال گردید و پس از دریافت نظرات و اعمال نظرات نهایی متخصصان بر روی الگوی طراحی شده، الگو نهایی استخراج گردید. لازم به ذکر است که الگوی نهایی مورد تأیید ۷ نفر از متخصصان قرار گرفت. همچنین جهت تعیین روایی سؤالات مصاحبه موارد برای ۱۲ نفر از خبرگان ارسال و پس از دریافت نقطه نظرات، موارد اصلاح گردید. برای تأمین دقت و اعتبار مطالعه نیز از روش گوبا و لینکلن (۱۹۸۲) استفاده شد. آن‌ها چهار معیار قابلیت اعتبار، قابلیت انتقال، قابلیت اتکا و قابلیت تأیید را به منظور ارزیابی دقت علمی پژوهش برشمرده‌اند. در زمینه‌ی قابلیت اعتبار، از روش کنترل اعضای شرکت کننده استفاده شد. در زمینه‌ی قابلیت انتقال، یافته‌ها در اختیار متخصصین قرار داده شد. در زمینه‌ی قابلیت اتکا (قابلیت اطمینان)، از روش توافق بین کدگذاران استفاده شد و در زمینه‌ی قابلیت تأیید، مرور و بازخورد هم‌تایان بکار برده شد.

فرآیند تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش هم‌زمان با جمع‌آوری داده‌ها از مطالعه ادبیات نظری، پیشینه پژوهش و از متن مصاحبه‌ها (با توجه به اهمیت مصاحبه در رویکرد نظریه داده بنیاد)، به صورت دستی و در سه مرحله انجام شد. این سه مرحله مطابق نظریه داده بنیاد شامل کدگذاری باز، محوری و انتخابی بود. در این مرحله، ابتدا جهت آشنایی با داده‌ها، متن‌های تمام داده‌ها چندین بار در کنار هم و به صورت فعال و تعاملی خوانده شدند. آشنایی با داده‌ها یک مرحله زیربنایی است و سبب شد پژوهشگر با غوطه‌ور شدن در داده‌ها نسبت به آن‌ها بینش کسب کند. در گام دوم کدگذاری به صورت فرایندی انجام شد. کدهای اولیه مرتبط با پرسش پژوهش شناسایی و استخراج شدند. سپس داده‌ها به صورت باز کدگذاری شدند سپس به مدد کدگذاری محوری، داده‌های حاصل از کدگذاری باز بر اساس محورهای مشترکی که میان آن‌ها بروز یافت در کنار هم قرار گرفتند و شاخص‌ها در قالب مؤلفه‌ها، مقوله‌بندی شدند و در مرحله آخر از طریق کدگذاری انتخابی و بر اساس اشتراکات مفهومی که مؤلفه‌ها با هم داشتند، ابعاد برنامه درسی استخراج و در ۱۴ بعد طبقه بندی شدند.

یافته‌های پژوهش

تحلیل داده‌ها و اعتباربخشی عناصر به طراحی برنامه درسی توسعه مهارت‌های حرفه‌ای دانشجویان با استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی ختم شد. عناصر ساختاری برنامه عبارت بودند از: چرایی و منطق برنامه، اهداف و تعالی، محتوا، زمان، مکان، فعالیت‌های یادگیری فراگیران، روش‌های تدریس، مواد و منابع، گروه‌بندی، ارزشیابی، صلاحیت‌های حرفه‌ای اساتید، عوامل تسهیلگر و عوامل مداخله‌گر. در ادامه به تبیین این عناصر خواهیم پرداخت.

بعد نخست؛ عنصر چرایی: این عنصر از برنامه اشاره به این موضوع داشت که چه چیزی در موقعیت و شرایط فعلی و کنونی، ضرورت طراحی برنامه درسی توسعه مهارت‌های حرفه‌ای دانشجویان با استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی را نمایان کرده است. جهت شناسایی این عنصر از برنامه، پرسش‌هایی راهنمای پژوهشگر بود: در موقعیت کنونی چه ضرورت و کاستی جهت طراحی برنامه وجود دارد؟ کدام نیازهای دانشجویان طراحی برنامه را مدلل می‌کند؟ در مطالعات صورت گرفته در اسناد بالادستی آموزش عالی از جمله سند نظام‌نامه اخلاق آموزش عالی (افزایش کیفیت آموزش و مهارت ورزی برای اشتغال، ارتقا مهارت‌های فناورانه، ارتقا مهارت تدوین برنامه‌های آموزش چندرسانه‌ای و ایجاد بستر و منابع لازم برای تسهیل آموزش الکترونیکی، بهینه‌سازی و متناسب‌سازی برنامه‌های درسی با آموزش الکترونیکی، ۱۳۹۹)؛ سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ (کسب فناوری به‌ویژه فناوری‌های نو از جمله فناوری اطلاعات و ارتباطات، آموزش عالی و کارآمد کردن آن برای تأمین منابع انسانی موردنیاز، ۱۳۸۲) و سند تحول و تعالی دانشگاه آزاد اسلامی (توسعه بعد مجازی با شبکه‌سازی نخبگانی، توسعه زیرساخت‌های نرم‌افزاری و تولید محتوای اثرگذار بر اساس ظرفیت‌های علمی و فرهنگی و سرمایه اجتماعی دانشگاه، ۱۴۰۰) و همچنین تغییر در رسالت‌های آموزش عالی و ضرورت تدوین برنامه‌های درسی بر اساس نیاز دانشجو در بهره‌گیری از امکانات عصر حاضر، ضرورت طراحی برنامه را نشان می‌دهند. به‌عنوان مثال، در زمینه‌ی تغییر در رسالت‌های آموزش عالی، این‌گونه به نظر

می‌رسد که امروزه دانشگاه باید افرادی را پرورش دهد که به‌جای حفظ و ذخیره اطلاعات، توانایی طبقه‌بندی، تحلیل و ترکیب اطلاعات، مهارت‌های حل مسئله، مهارت‌های ارتباطی، مباحثه، مذاکره و مهارت‌های مدیریتی و فناورانه را دارا باشند تا قادر باشند با تغییرات سریع فناورانه، صنعتی و اجتماعی همسو باشند صاحب‌نظران دانشگاهی معتقدند که ترکیب برنامه درسی در دانشگاه‌ها با فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی در قالب شبکه‌های اجتماعی، این قابلیت‌ها را در دانشجویان پرورش می‌دهد (زارع صفت، دهقانی، حکیم زاده، کرمی و صالحی، ۱۳۹۷).

بعد دوم و سوم؛ عنصر اهداف و تعالی: این عنصر از برنامه به تغییر غایی که در یادگیرندگان پدید می‌آید اشاره می‌کند. جهت شناسایی و تدوین این عنصر پرسش زیر راهنمای پژوهشگر بود: برنامه درسی به دنبال ایجاد چه تغییراتی در دانشجویان است؟ تحلیل داده‌های حاصل از پژوهش، نشان داد که طراحی برنامه درسی باهدف توسعه مهارت‌های حرفه‌ای دانشجویان با استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی در رشد مهارت‌های شناختی یا آکادمیک (تسهیم دانش، تجزیه و تحلیل نقادانه اطلاعات، توانایی حل مسئله)؛ مهارت‌های نگرشی یا توسعه فردی (اعتقاد فرد به خود، توانایی‌ها و مهارت‌هایش، توانایی به کارگیری شیوه مناسب در بیان احساسات، نگرش‌ها و علایق و نقطه‌نظرها) و مهارت‌های کسب و کار یا مهارتی (کار تیمی، رهبری، توانایی جهت‌دهی و هماهنگ کردن فعالیت‌های اعضای گروه، توانایی ارزیابی عملکرد تیم) مؤثر خواهد بود و کمک شایانی به توسعه مهارت‌های حرفه‌ای دانشجویان خواهد کرد. به‌عنوان مثال یک نفر شرکت‌کننده (یازدهم)، گفت: به نظرم این برنامه به من کمک می‌کند تا مهارت‌هایی یاد بگیرم تا بتوانم برقراری ارتباط مؤثر با دیگران را یاد بگیرم و بدون دلهره احساسات و نظراتم را بیان کنم. همچنین ولی پور و همکاران (۱۴۰۰) نیز در پژوهشی که تحت عنوان بررسی نقش رسانه‌ها بر فرآیند یاددهی - یادگیری پایدار انجام دادند، به این نتیجه رسیدند که استفاده از فناوری‌های نوین در جریان یاددهی - یادگیری موجب تحقق اهداف آموزشی می‌گردد. همچنین در این پژوهش تعالی (نتایج و پیامدها)، همان اهداف مورد

شبکه‌های اجتماعی مجازی؛ ابزاری برای طراحی الگوی برنامه درسی... : منصوری خسرویه و همکاران | ۲۶۳

انتظار در برنامه درسی هستند بدین معنا که با تحقق اهداف برنامه درسی ما به نتایج و پیامدها که همان پرورش مؤلفه‌های آکادمیک، مؤلفه‌های توسعه فردی و مؤلفه‌های کسب و کار در دانشجویان می‌باشد، دست خواهیم یافت.

بعد چهارم؛ عنصر محتوا: در تدوین عنصر محتوا، تمرکز بر اصول انتخاب محتوا، طراحی محتوا و ارائه محتوا بود. به عنوان مثال به روز بودن و جذابیت محتوای ارائه شده از طریق فضاهای مجازی به این نکته اشاره دارد که محتوا باید به روز باشد تا اصل طراحی محتوا رعایت شده باشد. این نکته از طرف شرکت کنندگان تأیید شد. شرکت کننده‌ی شماره یک، گفت: قابلیت به روز رسانی محتوا بسیار مهمه و اینکه محتوا جذابیت لازم رو داشته باشه که استفاده از ظرفیت‌های شبکه‌های اجتماعی در این امر بسیار کمک کننده است. اصل دیگری که در پرداختن به عنصر محتوای برنامه درسی مورد نظر مهم است اصل معنادار ساختن محتوا و تناسب آن با زندگی واقعی یادگیرنده است این اصل به اصول انتخاب محتوا اشاره دارد. شرکت کننده‌ی شماره سیزده، گفت: محتوا باید در این شبکه‌های اجتماعی طوری طراحی بشه که زمینه‌ساز رشد فردی افراد بشه. در طراحی محتوا بهره‌گیری از تجارب گذشته جهت بهبود فعالیت‌ها و تأثیرگذاری بر محیط باید مدنظر باشه؛ و در اصل ارائه محتوا، به استفاده از ظرفیت‌ها و توانمندی‌های شبکه‌های اجتماعی اشاره دارد. شرکت کننده‌ی شماره نهم، گفت: محتوا باید شامل مهارت‌های عملی مبتنی بر شبکه‌ها باشد مثل ارائه کنفرانس مجازی، پژوهش‌های مبتنی بر شبکه تا زمینه‌ساز نوآوری و خلاقیت در فراگیران گردد؛ بنابراین می‌توان گفت شبکه‌های اجتماعی ابزارهای یادگیری ارزشمندی هستند و تعامل و همکاری یادگیرنده را ساده می‌کنند (صائمی و همکاران، ۱۳۹۳) و استفاده از آن‌ها می‌تواند به توسعه جوامع یادگیری کوچک کمک کند به گونه‌ای که همه فراگیران به طور فعال در آن شرکت کرده، کلاس‌ها فعال بوده و این امر فرصت مناسبی برای کمک به آنان در راستای توسعه مهارت‌های مورد نیاز و درک فرآیندهای درگیر در مشارکت گردد (Curcher, 2015).

بعد پنجم؛ عنصر روش‌های تدریس: در تدوین عنصر راهبردهای یاددهی - یادگیری در

برنامه درسی موردنظر، تمرکز بر استفاده از روش‌های تدریس فعال، عملی و تعاملی می‌باشد. شبکه‌های اجتماعی با ارائه طیف گسترده‌ای از ابزارها، یادگیرندگان را در ساخت فرایند خود یادگیری فعال می‌کند و این امکان را به وجود می‌آورد که راهبردهای یادگیری مؤثر، از طریق استفاده از این ابزارها بهتر اجرا شوند. در استفاده از شبکه‌های اجتماعی، استفاده از ابزارهای تعاملی همچون ویدئو تعاملی، چندرسانه‌ای، ابر متن‌ها، فیلم، انیمیشن و شبیه‌سازها باعث می‌شوند دانشجویان با هم گروه‌هایشان، استادان و محتوای یادگیری در ارتباط و تعامل مداوم باشند و بر اثر راحتی ارتباطات انسانی و تسهیل محتوا، دانشجویان به طور فعال درگیر محتوا و فعالیت یادگیری‌شان شوند. همچنین استفاده از روش‌های تدریس فعال به علت دارا بودن ویژگی‌هایی مانند نقش فعال دانشجویان، آنان را به تفکر و داشته، ذهنشان را فعال نموده و به آن‌ها انگیزه کافی برای فراگیری می‌دهد. یکی از روش‌های مناسب برای افزایش یادگیری فعال دانشجویان استفاده از رویکردهای مسئله محور و مطالعات موردی است. در این رویکردها دانشجویان غرق در نمونه‌هایی می‌شوند که در فهم، درک و یکپارچه‌سازی مفاهیم بسیار مؤثر است. مسائل و نمونه‌ها را می‌توان به طرق مختلف در این شبکه‌های اجتماعی ارائه داد. استفاده از فیلم‌های آموزشی، بازی‌های آموزشی، مقالات و نوشته‌ها و... در این زمینه از شیوه‌های مؤثر محسوب می‌شوند. در بحث روش‌های تدریس اساتید باید به تشویق دانشجویان برای فعالیت در شبکه‌ها و همچنین ارائه ایده و نظر درباره مسائل در فرایند یادگیری، بازخورد به موقع و نقش هدایتگری و تسهیلگری خود توجه نمایند. به‌عنوان مثال شرکت‌کننده‌ی چهارم، گفت: یکی از روش‌های تدریس مناسب این فضاها می‌تونه روش مطالعه موردی باشه که یک روش آموزشی بر پایه مسئله و حل آن می‌باشد. استاد مسئله‌ای رو بیان می‌کند و دانشجویان در این فضا برای حل آن مسئله راه‌حل ارائه می‌کنند و در انتها با مقایسه راه‌حل‌های پیشنهادی بهترین راه‌حل انتخاب میشه که این روش می‌تونه برای تقویت مهارت‌های حل مسئله، تفکر انتقادی و تصمیم‌گیری و پرورش اعتماد به نفس دانشجویان روشی فعال و خوب باشه. همچنین در خصوص این نتایج، عنایتی و سراجی (۱۳۹۹) و ولی

شبکه‌های اجتماعی مجازی: ابزاری برای طراحی الگوی برنامه درسی... : منصوری خسرویه و همکاران | ۲۶۵

پور و همکاران (۱۴۰۰) نیز نتایج مشابهی را گزارش کرده‌اند. به‌عنوان مثال عنایتی و سراجی (۱۳۹۹)، در پژوهشی تحت عنوان الگوی برنامه‌درسی دانشگاه‌های مجازی علوم دینی، بر مبنای یادگیری مشارکتی انجام دادند که نتایج نشان داد که با استفاده از رویکرد یادگیری مشارکتی به‌عنوان یک روش تدریس فعال، می‌توان عناصر برنامه درسی مجازی (شامل محتوا، فعالیت‌های یادگیری و شیوه‌های ارزشیابی) را به‌گونه‌ای طراحی کرد که معلمان از طریق شیوه‌های تعاملی و ایجاد مشارکت، تعاملات دانشجویان با محتواهای متنوع، دانشجویان و استاد را به‌صورت فردی و گروهی افزایش دهند. بسط تعاملات بین دانشجویان با استفاده از شیوه مشارکتی می‌تواند به شکل‌گیری اجتماع پژوهشی و بهبود کیفیت تجربه یادگیری دانشجویان کمک کند.

بعد ششم؛ عنصر صلاحیت‌های حرفه‌ای اساتید: این عنصر با توجه به این که رشد حرفه‌ای آموزشگران فعالیتی است که سه بخش دارد صورت گرفته است. این سه بخش عبارت‌اند از: توسعه و بهبود و گسترش دانش تخصصی (مهارت دانشی)، گسترش فنون و مهارت‌های تدریس (مهارتی) و گسترش درک اصولی اخلاقی که فعالیت‌های مربوط به تدریس (مهارت نگرشی). به‌منظور ارائه آموزش مجازی به‌صورت مؤثر، لازم است آموزشگران مهارت‌های لازم را کسب کنند تا بتوانند به شکل برخط تدریس کنند. آماده‌سازی آموزشگرانی که به‌صورت برخط تدریس می‌کنند، بر اثربخشی و رضایتمندی یادگیری می‌افزاید، رشد حرفه‌ای آموزشگران مجازی باید به خوبی برنامه‌ریزی و سازمان‌دهی شود تا نیازهای آموزشی آن‌ها را برآورده سازد. رشد حرفه‌ای زمانی موفقیت‌آمیز است که فرایند یادگیری مستمر و مداوم باشد. تدوین برنامه‌های آماده‌سازی و آموزش حرفه‌ای مدرسان آموزش مجازی برای تدریس در محیط‌های آموزش و یادگیری مجازی ضرورت دارد. بر اساس یافته‌های پژوهش، می‌توان نتیجه گرفت که افزایش دانش، مهارت و نگرش اساتید به مثابه یک راهبرد مؤثر، موجب فراهم کردن محیط یادگیری اصیل و جذاب می‌شود و اساتید می‌توانند با تشریک مساعی با همکاران، نسبت به تلفیق فناوری و چگونگی آن برای آموزش و یادگیری دانشجویان آشنا شوند. همچنین رحیمی و همکاران

(۱۴۰۱)، نیز در تحقیقی دریافتند که زمانی که اساتید فرصتی برای بحث در مورد تجربیات خود و اشتراک‌گذاری آن در فضایی قابل اعتماد، مطمئن و سازنده داشته باشند؛ می‌توانند از هم بیاموزند و صلاحیت‌های خود را افزایش دهند.

بعد هفتم؛ عنصر مواد و منابع: در یادگیری به کمک شبکه‌های اجتماعی، به دلیل استفاده از حواس چندگانه برای یادگیری و تسهیل مشارکت برای ایجاد ارتباط بین مفاهیم، انعطاف‌پذیر بودن برنامه در مقابل نیاز یادگیرندگان، برقراری تعامل و رابطه دوسویه بین دانشجویان و استادان باعث افزایش میزان یادگیری و در نتیجه، موفقیت دانشجویان می‌شود. همچنین در کلیه رسانه‌های تصویری، انیمیشن و موشن گرافی که فناوری‌های نوین شرایط بهره‌وری از آن‌ها را دارا هستند به واسطه‌ی پویایی و ایجاد قابلیت‌های تعاملی برنامه‌ریزی شده، بیشترین امکان ارتباط و جذب مخاطب را دارا هستند و باعث ارتقا انگیزه دانشجویان گردیده؛ بنابراین منظور از فناوری اطلاعات و ارتباطات در فرآیند آموزش و یادگیری، انواع مختلف از فناوری‌های چندرسانه‌ای (دیداری- شنیداری) است که از آن جمله می‌توان به انواع مختلف متن، صوت، گرافیک، پویانمایی (انیمیشن) و شبیه‌سازها اشاره کرد. این نکته از طرف شرکت‌کنندگان نیز تأیید شد. به‌عنوان مثال شرکت‌کننده‌ی ششم، گفت: مدرس می‌تونه یک محتوا را در قالب‌های متنوع و چندرسانه‌ای تولید کند و در اختیار یادگیرندگان قرار دهد. مثلاً می‌تونه با مراجعه به یک وب‌سایت به صورت رایگان، ویدئو تعاملی تولید کنه سپس، منابع تکمیلی را به آن ویدئو اضافه کند. منابع تکمیلی می‌تونه یک فایل پاورپوینت، یک عکس، یک لینک مفید و یا حتی یک پرسش باشد. تنوع در قالب ارائه محتوا، تعامل یادگیرندگان با محتوا را افزایش خواهد داد. همچنین پژوهش‌های مختلفی نشان داده که استفاده از فناوری‌های آموزشی می‌تواند موجب موفقیت یادگیرندگان شود (خوش اخلاق و همکاران، ۱۴۰۱).

بعد هشتم؛ عنصر فعالیت‌های یادگیری فراگیران: یادگیری هنگامی به بالاترین حد خود می‌رسد که با بافت حل مسئله مرتبط باشد کلاس‌های آموزش سنتی دارای اثربخشی چندانی نیستند زیرا وابسته به زمان و مکان خاص هستند و نمی‌توانند بافت واقعی و مناسب

برای یادگیری فراهم آورند. متن‌های چاپی نیز به سبب محدودیت خاص که چیزی بیش از متن، تصویر و طرح خطی نیست، مشکل آفرینند. فناوری اطلاعات و ارتباطات شبکه‌ای بسیار انعطاف‌پذیر هستند و محتوای چندرسانه‌ای و دیگر منابع غنی را فراهم می‌آورند که می‌تواند فرصتی برای رشد یادگیرندگان باشد. تأکید اصلی در فعالیتهای یادگیری در برنامه درسی موردنظر برای پرورش مهارت‌ها از طریق شبکه‌های اجتماعی مجازی بر روی فعالیتهای مشارکتی، فعال و خود راهبر در فعالیتهای یادگیری و تشویق دانشجویان به پژوهش گروهی و فعالیتهای مبتنی بر مسئله و به کارگیری دانش در موقعیتهای جدید و پرورش مهارت‌های سطح بالای از طریق کار گروهی و نقد و تحلیل مسائل و مباحثه می‌باشد. یک تجربه یادگیری مؤثر مستلزم درگیری و مشارکت فعال دانشجویان در آن می‌باشد. یادگیری دانشجویان وقتی موفقیت‌آمیز و جامع‌تر خواهد بود که آنان در فرایند یادگیری به‌طور فعال مشارکت نمایند. در حقیقت مشارکت دانشجویان بستگی به حضور فعال او دارد. در شبکه‌های اجتماعی دانشجویان باید به‌صورت فعال اطلاعات مرتبط با رشته تحصیلی خود را جستجو کرده و به بحث بگذارند و به‌صورت فعال اطلاعات موجود را انتخاب، سازمان‌دهی و با تجارب خود پیوند دهند. دانشجویانی که برای جذب، فهم و درک مفاهیم جدید کار می‌کنند به‌احتمال زیادتری به سطح یادگیری عمیق و پایدار دست می‌یابند؛ زیرا عمل یا انجام به‌مثابه یک سنجش تکوینی عمل می‌کند که در آن یادگیرنده در مواجهه با دشواری‌ها، خود را به‌خرده مهارت‌های لازم تجهیز می‌کند. این نکته از طرف مشارکت‌کنندگان تأیید شد. شرکت‌کننده‌ی دوازدهم، گفت: دانشجویان برای توسعه مهارت‌ها در این فضاها باید به اشتراک‌گذاری تجارب و اطلاعات، طرح سؤال، تفسیر تجارب و استنباط از مطالب گفتاری و شنیداری و... اهتمام ورزند. آن‌ها باید در شبکه‌های اجتماعی بتوانند به‌صورت گروهی و مشارکتی کار کنند و ایده‌پردازی کنند و به حل مسائل واقعی در گروه بپردازند؛ بنابراین در شبکه‌های اجتماعی، افراد از طریق کار، فعالیت، مشارکت و ارتباط با یکدیگر یاد می‌گیرند. نتایج این پژوهش با نتایج بوهلانو (۲۰۱۷) که پژوهشی با عنوان شبکه‌های اجتماعی هوشمند: یادگیری و تدریس در قرن

بیست و یکم انجام داد همسو می‌باشد. نتایج هر دو پژوهش به شبکه‌های اجتماعی هوشمند بر ارتقای سطح مهارتی به‌ویژه در مهارت‌های یاددهی و یادگیری اشاره داشتند.

بعد نهم؛ عنصر گروه‌بندی: در تدوین این عنصر در برنامه درسی تأکید بر این است که گروه‌بندی آموزشی بر اساس توسعه روابط و ارتباطات میان فردی و بر اساس نیازها و علائق مشترک دانشجویان صورت گیرد زیرا باعث می‌شود دانشجو تمایل بیشتری به فراگیری داشته باشد. همچنین در برنامه درسی موردنظر هدف از تشکیل گروه تقویت مهارت‌های شناختی همچون حل مسئله و تفکر انتقادی و توانایی گفتاری و نوشتاری دانشجویان و توسعه حس خودکارآمدی و اعتمادبه‌نفس دانشجویان و همچنین تقویت مهارت‌های کار تیمی و مسئولیت‌پذیری و رهبری از طریق کار و انجام فعالیت در گروه و شبکه‌سازی و تعامل سازنده در این فضاها می‌باشد. لذا در این برنامه درسی لازم است که گروه‌بندی دانشجویان بر اساس توسعه روابط و ارتباطات میان فردی و گروه‌بندی بر اساس نیازها و علائق مشترک دانشجویان صورت گیرد تا با شکل‌گیری گروه بر اساس علایق مشترک، حس اعتماد بین اعضا ایجاد گردیده و تعاملات خلاقانه زمینه ساز تقویت مهارت‌ها در دانشجویان گردند. در این زمینه اساتید می‌توانند از طریق به‌کارگیری برخی از تکنیک‌ها به افزایش همکاری میان دانشجویان و تشکیل گروه کاری در شبکه‌های اجتماعی کمک نمایند. برای مثال می‌توانند از پروژه‌های گروهی که نیازمند همکاری هر یک از اعضای گروه برای تکمیل شدن کار است استفاده کنند و در ابتدای پروژه نقش‌های هر فرد را مشخص نموده و نقش‌ها به صورت چرخشی درآیند. یادگیری از این طریق بیشتر بر مشارکت از طریق همکاری یادگیرندگان در گروه، به اشتراک‌گذاری منابع و عقاید و خلق پدیده‌ها و آثار با همدیگر است.

بعد دهم؛ عنصر زمان: در تدوین این عنصر تمرکز بر روی در دسترس بودن محتوا و مطالب در هر زمان از طریق فضاهای مجازی بود. اینکه در این فضاها افراد می‌توانند با توجه به نیازهای متفاوت خود (مثلاً یک آموزش مشترک را فردی با یکبار مطالعه و دیگری با چند بار مطالعه فرا می‌گیرند) در زمان‌های متفاوت به مطالب دسترسی داشته

باشند، نکته مهمی است که در نتایج آورده شده است. همچنین نتایج نشان دادند که در یادگیری با استفاده از شبکه‌های اجتماعی به علت قابلیت هرزمانی و امکانات چندرسانه‌ای، دسترسی به محتوا و منابع آموزشی در زمان‌های مختلف و انعطاف‌پذیری در فرایند آموزش و یادگیری افزایش می‌یابد. همچنین به مدیران، طراحان، تولیدکنندگان و مجریان برنامه‌های درسی امکان می‌دهد تا آموزش‌های باکیفیت و غنی را برای یادگیرندگان فراهم سازند. دست‌اندرکاران آموزش‌های مجازی می‌توانند با استفاده از این امکانات در سطوح مختلف طراحی، تولید و اجرا با تهیه محتواهای چندرسانه‌ای، طراحی فعالیت‌های گوناگون یادگیری، تسهیل دسترسی هرزمانی به منابع یادگیری و پشتیبانی آموزشی، شرایط یادگیری باکیفیت را برای دانشجویان مجازی فراهم سازند. نتایج پژوهش نشان داد که استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی در آموزش و یادگیری این امکان را برای کاربران فراهم می‌آورد که فراتر از زمان و مکان قادر باشند به این ابزارها دسترسی داشته و مطالب خود را دریافت یا ارسال کنند. این نتایج با نتایج پژوهش سیرانجوی و پاتوالا (۲۰۲۰) در مؤلفه دسترسی آسان در هر مکان و زمان و انعطاف‌پذیری در مکان و زمان آموزش و پژوهش حسوند (۱۴۰۱) همسو می‌باشد. در هردو پژوهش به تداوم و در دسترس بودن شبکه‌های مجازی در امر یادگیری اشاره شده است. لذا عنصر زمان در این برنامه، به گونه‌ای انعطاف‌پذیر در نظر گرفته شد که پاسخگوی نیاز دانشجویان بوده و متناسب با شرایط آنان باشد.

بعد یازدهم؛ عنصر فضا: در طراحی برنامه درسی توسعه حرفه‌ای دانشجویان با استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی، عنصر فضا (مکان) به‌عنوان عاملی تأثیرگذار بر یادگیری محسوب می‌شود؛ زیرا یادگیری اثربخش نیاز به یک محیط یادگیری مناسب دارد (ولا، ۲۰۱۶). در تدوین این عنصر این پرسش مطرح شد که فضای مناسب در این فضاها باید چه ویژگی‌های داشته باشد؟ نتایج نشان داد که فضای یادگیری با استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی باید دارای ویژگی‌های مشارکتی و تعاملی باشد چرا که این فضاها با ایجاد بسترهایی برای تولید و نشر مطالب و بیان ایده‌ها، نظرات و ارائه فعالیتها و

اشتراک‌گذاری و همکاری و تشریک مساعی به تقویت مهارت‌های حرفه‌ای منجر می‌گردند. به این ترتیب عنصر فضا با توجه به قابلیت‌های فضاها، مجازی، به‌عنوان محیطی پویا، منعطف، جذاب و غنی منظور گردید. در واقع، اکثر اساتیدی که فناوری‌های نوین آموزشی در بستر شبکه‌های اجتماعی مجازی را به کار بسته‌اند، به تقویت کنندگی مشارکت و انگیزه مندی تعامل بین دانشجو و استاد در پاسخ به یادگیری مؤثر باور دارند.

بعد دوازدهم؛ عنصر ارزشیابی: در تدوین و شناسایی این عنصر، این پرسش مطرح بود که در ارزشیابی در این نوع برنامه درسی بهتر است از چه روش‌هایی استفاده شود؟ و چه اصولی باید در ارزشیابی مدنظر باشند؟ در برنامه درسی آموزش الکترونیکی، ارزشیابی باید به‌طور مداوم انجام گیرد؛ بنابراین ضرورت دارد که ارزشیابی دانشجویان، هم در فرایند یادگیری و هم در پایان برنامه و به‌طور مداوم، انجام گیرد. همچنین باید به روش‌های ارزشیابی تنوع بخشید چرا که این کار موجب توجه بیشتر و عمیق‌تر به سبک‌های مختلف یادگیری می‌شود و حواس بیشتری را از یادگیرندگان درگیر می‌کند. امروزه با ورود فناوری به عرصه آموزش بسیاری از تکنیک‌ها از جمله روش‌های ارزیابی دستخوش تغییر و تحول گشته‌اند. در برنامه درسی توسعه مهارتی با استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی، ارزشیابی دانشجویان، به طرق متنوعی می‌تواند انجام گیرد از جمله ارزشیابی مهارت محور، رصد کردن فعالیت دانشجویان بر اساس علائق آن‌ها، ارزشیابی از طریق انجام کار (یک حالت شبیه‌سازی شده)، ارزشیابی پروژه محور، ارزشیابی گروهی، ارزیابی از طریق ارائه شفاهی، ارزشیابی به وسیله هم‌تایان و خودارزیابی، ارزشیابی از طریق نوشتن مقاله و نقد ایده‌ها و همچنین از طریق به چالش کشیدن ایده‌ها. در تأیید این نکته مشارکت‌کننده‌ی سوم، گفت: به نظرم همیشه با رصد کردن فعالیت‌های دانشجویان به‌طور مداوم و بر اساس علایقشان نوعی ارزشیابی از کارشون رو بعمل آورد همچنین میشه از اونها خواست مهارتی رو انجام داده و فیلم آن را تهیه کنند. مشارکت‌کننده‌ی هفتم، گفت: ارزشیابی از طریق انجام یک پروژه و همچنین ارزشیابی از طریق یک حالت شبیه‌سازی شده، از طریق به چالش کشیدن ایده‌ها در این فضاها مناسب هستند. نتایج همچنین نشان دادند که اصولی که

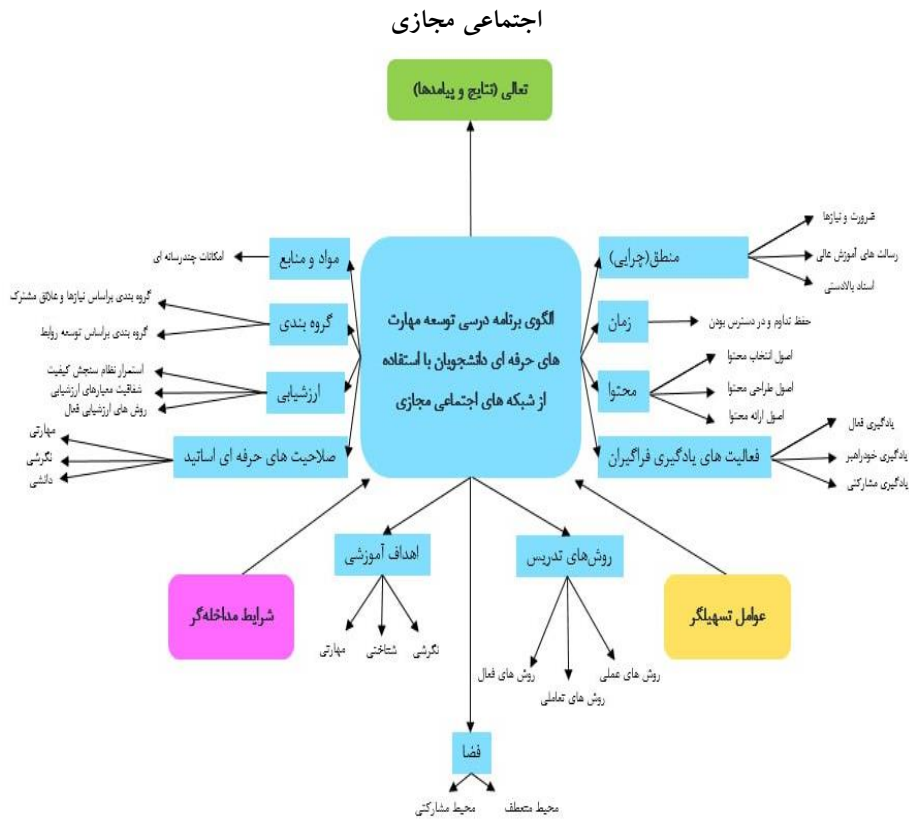
شبکه‌های اجتماعی مجازی: ابزاری برای طراحی الگوی برنامه درسی... : منصوری خسرویه و همکاران | ۲۷۱

به نظر می‌رسد در ارزشیابی باید مدنظر باشند عبارت‌اند: از شفافیت معیارهای ارزشیابی (ارزشیابی متناسب با اهداف، محتوای ارائه شده و روش‌های تدریس)؛ استفاده از بازخوردهای هدایتگر و استقرار نظامی برای سنجش کیفیت و اصلاح فرایندها. نتایج حاصل از این بخش با یافته‌های بسیاری از تحقیقات انجام گرفته همسویی دارد؛ چنانکه، رضایی (۱۳۹۹)، نیز عنوان می‌کنند در فرایند ارزشیابی باید اصل شفافیت رعایت شود. لازم است از ابتدای فرایند آموزش، انتظارات از یادگیرنده مشخص باشد. یادگیرندگان باید بدانند چگونه نمره می‌گیرند و چگونه ارزشیابی می‌شوند. باید بدانند چگونه به آنان بازخورد داده می‌شود و چگونه سطح بندی می‌شوند. باید قبل از ارزشیابی تعیین گردد «چه چیزی» و «چگونه» سنجیده می‌شود؟ بعد از مشخص کردن آنچه قرار است ارزشیابی شود، برای هر کدام باید روش‌های مناسب مشخص شود. بعد از اجرای فرایند ارزشیابی نیز باید به یادگیرنده بازخورد داد. نکته مهم این است که بعد از ارائه بازخورد باید امکان ارتقای یادگیرنده فراهم شود.

بعد سیزدهم؛ عوامل تسهیلگر: در برنامه درسی موردنظر، به منظور شناسایی و تدوین این عوامل، این پرسش مطرح گردید که عوامل تسهیلگر در برنامه درسی توسعه مهارت‌های حرفه‌ای دانشجویان با استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی چه می‌توانند باشند؟ مشارکت‌کننده‌ی یازدهم، گفت: توانایی اساتید در استفاده از این فضاها، هزینه و سرعت اینترنت و پهنای باند، اشتیاق و انگیزه دانشجویان در استفاده علمی کردن از این فضاها، همگی می‌توانند تسهیلگر باشند. لذا با توجه به نتایج به دست آمده از پژوهش می‌توان به عنوان عوامل تسهیلگر روی زیرساخت‌های قوی، ایجاد انگیزه برای اساتید و دانشجویان در استفاده از این فناوری‌ها و روی میزان حمایت دست‌اندرکاران آموزشی برای رصد و رفع نیاز به شبکه‌های اجتماعی تمرکز کنیم. اگر عوامل و دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت از فضاها مجازی شناخت کافی نداشته و نتوانند آن‌ها را به‌طور مناسب به کار گیرند و یا مدیریت خوبی بر کاربست آن‌ها اعمال نمایند، می‌توانند باعث رکود و عقب‌ماندگی نظام آموزشی شوند و فرآیند تعلیم و تربیت را دچار چالش و مخمصه نمایند.

بعد چهاردهم؛ عوامل مداخله‌گر: در برنامه درسی موردنظر، به‌منظور شناسایی و تدوین این عوامل، این پرسش مطرح گردید که عوامل بازدارنده در برنامه درسی توسعه مهارت‌های حرفه‌ای دانشجویان با استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی چه می‌توانند باشند؟ مشارکت‌کننده‌ی دوم، گفت: عدم پذیرش و آمادگی فراگیران و اساتید و عدم ارائه آموزش‌های لازم در این خصوص می‌توانند از مهم‌ترین عوامل بازدارنده در استفاده از این فضاها باشند؛ و یا مشارکت‌کننده‌ی دهم؛ گفت: سرعت پایین اینترنت، ضعف دانشجویان در استفاده از تکنولوژی یا سواد دیجیتالی پایین می‌توانند عامل بازدارنده باشند. لذا با توجه به نتایج به‌دست آمده از پژوهش، سواد دیجیتالی پایین، سرعت پایین اینترنت و پهنای باند، ضعف در ارائه آموزش‌های لازم در خصوص کاربرد فناوری به اساتید و فقدان برنامه عملیاتی مناسب از جمله عوامل مداخله‌گر می‌باشند که می‌توانند در موفق بودن آموزش مجازی مؤثر باشند. علی‌آبادی و رجیبان ده زیره، ۱۳۹۷ و روحی و همکاران، ۱۴۰۱ نیز در پژوهش‌های خود این نکات را عنوان کردند.

شکل ۱. الگوی برنامه درسی توسعه مهارت‌های حرفه‌ای دانشجویان با استفاده از شبکه‌های

بحث و نتیجه گیری

این پژوهش باهدف طراحی برنامه درسی (شناسایی ویژگی‌های عناصر تشکیل دهنده‌ی برنامه درسی) توسعه مهارت‌های حرفه‌ای دانشجویان با استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی انجام گردید. هنگام شناسایی عناصر این برنامه و طراحی الگو پژوهشگر به این نکته توجه داشت که محبوبیت و قابلیت‌های شبکه‌های اجتماعی مجازی در این پژوهش به حاشیه رانده نشود و از آن قابلیت‌ها در طراحی عناصر برنامه استفاده شود. با توجه به نتایج این پژوهش، منطق بیانگر چرایی و علت طراحی الگو می باشد که طبق بررسی‌هایی که انجام دادیم باید در طراحی برنامه‌های درسی، ضرورت‌ها و نیازهای

جامعه و دانشجویان در عصر حاضر و شاخص‌هایی از جمله کمرنگ شدن آموزش‌های حضوری، تأکیدات مبنی بر استفاده از فناوری‌های نوین، یادگیرنده محور بودن آموزش و ضرورت تدوین برنامه‌های درسی بر اساس نیاز دانشجو در بهره‌گیری از امکانات عصر حاضر را مدنظر داشته باشیم. در این رابطه تقی زاده و همکاران، ۱۳۹۹ و Bedford, 2019 معتقدند که مسئولین و مدیران دانشگاه‌ها، باید بستر موردنیاز برای تغییر آموزش سنتی به آموزش‌های مجازی را در جهت اعتلای آموزش عالی فراهم نمایند. در برنامه درسی باید با فراهم کردن محیط و فرصت‌هایی که در آن‌ها تولید ایده‌های جدید و بیان آن‌ها، مباحثه و مذاکره، کار گروهی و مشارکت، خودراهبردی مورد تشویق و ترغیب قرار می‌گیرد، زمینه دستیابی به چنین اهدافی فراهم گردد. عطاران، ۱۳۹۸ نیز در پژوهش خود عنوان کرده که کاربرد فناوری، موجب تغییر در هدف برنامه‌درسی و روش‌های تدریس خواهد شد. همچنین محتوا در این برنامه باید با مسائل دنیای واقعی فراگیرا هماهنگی داشته باشد چنانچه فطرت الیاسی و همکاران، ۱۳۹۹ و کریم نژاد و کریم نژاد، ۱۴۰۰ عنوان می‌کنند که لازم است بین محتوای درس با مسائل دنیای واقعی فراگیر هماهنگی وجود داشته باشد و اینکه ارائه محتوا با استفاده از فناوری‌های نوین و تطابق محتوای شبکه‌های مجازی با دنیای واقعی، موجب بهبود راهبردهای تفکر همچون حل مسئله، تفکر انتقادی و خلاق می‌گردد. عنایتی و سراجی، ۱۳۹۹ نیز در پژوهش خود به این نتایج رسیدند که با استفاده از رویکرد یادگیری مشارکتی به عنوان یک روش تدریس فعال، می‌توان عناصر برنامه درسی مجازی (شامل محتوای شبکه‌های مجازی، فعالیت‌های یادگیری و شیوه‌های ارزشیابی) را به گونه‌ای طراحی کرد که از طریق شیوه‌های تعاملی و ایجاد مشارکت و تعامل با محتواهای متنوع، به بهبود کیفیت یادگیری دانشجویان کمک کرد.

در بحث توسعه حرفه‌ای اساتید در آموزش مجازی، معلم باید دانش آموزشی و محتوا را با فناوری ترکیب کند و به تکنولوژی به عنوان وسیله‌ای ارتباطی تکیه کند. در

شبکه‌های اجتماعی مجازی: ابزاری برای طراحی الگوی برنامه درسی... : منصوری خسرویه و همکاران | ۲۷۵

نتایج این قسمت از پژوهش، بر روی بحث به روز بودن دانش فناوری اساتید همچنین نگرش مثبت اساتید نسبت به فناوری و اشتراک‌گذاری مطالب، ارائه مطالب در بستر شبکه‌ها و تعامل بین اساتید و مهارت کنترل کلاس مجازی تأکید شده است. تحقیقات رحیمی و همکاران، ۱۴۰۱ و رجیبی و همکاران، ۱۴۰۱ هم بر روی بحث تعامل بین اساتید و میزان سواد دیجیتالی اساتید تأکید داشته‌اند. در این پژوهش، مواد و منابع در فرایند یادگیری، انواع مختلفی از فناوری‌های چند رسانه‌ای (دیداری - شنیداری) است که از آن جمله می‌توان به انواع مختلف متن، صوت، گرافیک، انیمیشن و شبیه‌سازها اشاره کرد. همان‌طور که گوئرا، ۲۰۱۹ و خوش اخلاق، ۱۴۰۱ به این نتیجه رسیدند که فناوری‌های آموزشی می‌تواند موجب موفقیت یادگیرندگان شود.

همچنین با توجه به منطق برنامه درسی در این برنامه، یادگیری فراگیران باید به صورت فعال و از طریق تفسیر تجارب، پژوهش، استنتاج و استنباط از مطالب گفتاری و شنیداری صورت بگیرد. هر چه فراگیران در امر یادگیری فعال‌تر باشند، یادگیری عمیق‌تر و پایدارتر خواهد بود. یک تجربه یادگیری مؤثر مستلزم درگیری و مشارکت فعال دانشجو در آن می‌باشد. در این راستا طوفانی نژاد و همکاران، ۱۳۹۷ نیز نشان دادند که استفاده از شبکه‌های اجتماعی هوشمند در مهارت‌های یاددهی - یادگیری بر یادگیری فراگیران اثرگذار خواهند بود. در این برنامه درسی لازم است که گروه‌بندی دانشجویان بر اساس توسعه روابط و ارتباطات میان فردی و گروه‌بندی بر اساس نیازها و علائق مشترک دانشجویان صورت گیرد تا با شکل‌گیری گروه بر اساس علائق مشترک حس اعتماد بین اعضا ایجاد گردیده و تعاملات خلاقانه زمینه‌ساز تقویت مهارت‌ها در دانشجویان گردند. کارچر، ۲۰۱۵ و طوفانی نژاد و همکاران، ۱۳۹۷ نیز معتقدند که در شبکه‌های اجتماعی، توسعه جوامع یادگیری کوچک و شبکه‌سازی بر اساس علائق و نیازها موجب بهبود فرایند یادگیری می‌گردند.

همچنین نتایج پژوهش نشان داد که استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی به دلیل دسترسی دانشجویان به محتوای دوره‌ها در هر زمان و قابلیت به اشتراک‌گذاری مطالب

در قالب‌های متنوع، این امکان را برای کاربران فراهم می‌آورد که دانشجویان فراتر از زمان و مکان قادر باشند به این ابزارها دسترسی داشته و مطالب خود را دریافت یا ارسال کنند. همان‌گونه که سیرانجوی و پاتنوالا، ۲۰۲۰ دسترسی به اطلاعات را در هر زمان و مکان و انعطاف‌پذیری در زمان و مکان را در یادگیری مؤثر دانسته‌اند. در برنامه درسی توسعه مهارت‌های حرفه‌ای دانشجویان فضای یادگیری با استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی می‌تواند شامل: فضاهای مشارکتی و تعاملی باشد. در این راستا سراجی و همکاران، ۱۳۹۹ و موحدی و همکاران، ۱۳۹۴ عنوان می‌کنند که شبکه‌های اجتماعی بستری راحت جهت بیان آزادانه ایده‌ها و نظرات را فراهم آورده و موجب تقویت مهارت‌های بین فردی و تقویت مشارکت و انگیزه‌مندی تعامل بین دانشجو و استاد می‌گردد.

در برنامه درسی موردنظر بر تنوع روش‌های ارزشیابی در این محیط‌ها تأکید شده است. چراکه این کار موجب توجه بیشتر و عمیق‌تر به سبک‌های مختلف یادگیری می‌شود و حواس بیشتری را از یادگیرندگان درگیر می‌کند. نتایج حاصل از این بخش را یافته‌های رضایی، ۱۳۹۹ تأکید می‌کنند. همچنین در این برنامه، تأکید بر تناسب نوع ارزشیابی بر اساس امکانات فناورانه ارائه شده و تغییر معیارهای ارزشیابی با روش‌های تدریس استفاده شده و استقرار یک نظام سنجش کیفیت نیز می‌باشد.

در برنامه درسی مورد نظر، باید روی زیر ساخت‌های قوی، ایجاد انگیزه ابرای اساتید و دانشجویان در استفاده از این فناوری‌ها و روی میزان حمایت دست اندرکاران آموزشی برای رصد و رفع نیاز به شبکه‌های اجتماعی کار کنیم. خوش اخلاق و اسلامی، ۱۴۰۱ نیز بر این موضوع تأکید دارند. در بحث عوامل مداخله‌گر، سواد دیجیتالی پایین، سرعت پایین اینترنت و پهنای باند، ضعف در ارائه آموزش‌های لازم در خصوص کاربرد فناوری به اساتید و فقدان برنامه عملیاتی مناسب از جمله عوامل مداخله‌گر می‌باشند که می‌توانند در موفق بودن آموزش مجازی مؤثر باشند. روحی و همکاران، ۱۴۰۱ نیز در پژوهش‌های خود این نکات را عنوان کردند.

بنابراین بر اساس نتایج تحقیق و همسو با نتایج پژوهش‌های انجام گردیده مبنی بر این که استفاده از شبکه‌های اجتماعی، علاوه بر بهبود عملکرد فردی، به‌طور فعال به پرورش استعدادها و ظرفیت‌های بالقوه اقدام کرده و مهارت انعطاف‌پذیر بودن در یک زنجیره یادگیری مادام‌العمر را توسعه می‌دهد (طوفانی‌نژاد و همکاران، ۲۰۱۷). علاوه بر این پتانسیل شبکه‌های اجتماعی در رسانه‌های اجتماعی بر موانع زمان و مکان غلبه کرده و به تعامل و مشارکت بین یادگیرندگان و اساتید از یک طرف و بین خود یادگیرندگان از طرف دیگر، با وجود پراکندگی جغرافیایی منجر می‌شود و این مسئله یادگیرندگان را قادر می‌سازد که افق دید خود را وسیع‌تر کرده و فراتر از دیوارهای زمانی و مکانی با یکدیگر مشارکت داشته باشند (Wang, 2014) و بدین وسیله حتی پس از پایان دوره رسمی تحصیل، از این امکان استفاده کرده و به یادگیرندگان مادام‌العمر تبدیل شوند. در این راستا قابلیت‌هایی همچون ایجاد بستری برای تقویت مشارکت و به اشتراک‌گذاری فرصت‌ها (حامدی نسب، ۱۳۹۳ و رستمی‌نژاد، ۱۳۹۴)، افزایش قصد کارآفرینی و قابلیت کسب و کار (میرواحدی و همکاران، ۱۳۹۸)، افزایش سطح تحصیلی و کارآمدی دانشجویان (فیروزی و همکاران، ۱۳۹۸)، تعمیق یادگیری (زارعی و همکاران، ۱۳۹۸)، افزایش توانایی مذاکره و گفتگو (محمدی و حقانی، ۱۳۹۶) و صرفه‌جویی در هزینه (دیناری و اندیشمند، ۱۴۰۰) سبب گردید تا استفاده از این فناوری‌ها در طراحی برنامه درسی در جهت توسعه مهارت‌های حرفه‌ای دانشجویان به‌عنوان یکی از راهکارهای نوآورانه قلمداد گردد. همچنین کووید ۱۹ را نیز می‌توان به‌عنوان یکی از جدی‌ترین و تأثیرگذارترین عناصر در تحولات آموزشی در دهه اخیر به‌شمار آورد. لذا با توجه به مطالب عنوان‌شده، بهره‌گیری از آموزش مجازی امری مهم و ضروری به نظر می‌رسد.

تشکر و قدردانی

نویسندگان این مقاله که برگرفته از رساله دوره دکتری بود بر خود لازم می‌دانند از تمام صاحب‌نظران و اساتید که در این فرایند با ایشان همکاری داشته‌اند، سپاسگزاری کنند.

تعارض منافع

در بین نویسندگان این پژوهش تعارض منافی وجود ندارد.

ORCID

Zohreh Mansouri Khosraviyeh		https://orcid.org/0009-0002-2429-2493
Alireza Araghieh		https://orcid.org/0000-0001-5664-9376
Nader Barzegar		https://orcid.org/0000-0001-8755-6834
AmirHossein Mehdizadeh		https://orcid.org/0009-0001-7876-5607
HosseinAli Jahed		https://orcid.org/0000-0001-9225-2499

منابع

- تقی زاده، سعیده، حاجی، جمال و محمدی مهر، مژگان. (۱۳۹۹). مطالعه تطبیقی چالش‌ها و فرصت‌های آموزش عالی در دوران پاندمی کرونا در ایران و جهان. فصلنامه پرستار و پزشکی در رزم. (۸)، تابستان، ص.ص ۴۷-۵۷. <http://dx.doi.org/10.29252/npwjm.8.27.47>
- حامدی نسب، صادق. (۱۳۹۳). آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی مجازی و راهکارهای پیشگیری از آن. همایش ملی مهندسی رایانه و مدیریت فناوری اطلاعات، اصفهان.
- حسوند، مهتاب. (۱۴۰۱). نقش وسایل و ابزار نوین آموزشی در یادگیری دانش آموزان. همایش مطالعات بین رشته‌ای در مدیریت و مهندسی. (۵)، ص.ص ۲۷. <https://civilica.com/doc/1937805>
- خوش اخلاق، حسن و اسلامی، منصوره. (۱۴۰۱). ارائه مدل تقویت انگیزش تحصیلی دانش آموزان مقاطع ابتدایی با تأکید بر فناوری‌های آموزشی (رویکرد مدل‌سازی تفسیری). نشریه علمی فناوری آموزش، (۴) ۱۶، ص.ص ۶۹۴-۶۸۱. <https://doi.org/10.22061/tej.2022.8161.2626>
- حیدری، آرمان، سلیمی، قاسم. و مهرورز، محبوبه. (۱۴۰۲). تأثیر شبکه‌های اجتماعی آنلاین و سرمایه اجتماعی آنلاین بر ساخت هویت حرفه‌ای دانشجویان تحصیلات تکمیلی جدید. محیط‌های یادگیری تعاملی، ۳۱ (۱)، ص.ص ۲۱۴-۲۳۱.
- دیناری، سمیه و اندیشمند، ویدا. (۱۴۰۰). بررسی تلفیق برنامه درسی آموزش عالی با فناوری اطلاعات با رویکرد آموزش مجازی. پیشرفت‌های نوین در مدیریت آموزشی. ۱ (۳)، ص.ص ۱۱۶-۱۰۱. <https://ensani.ir/fa/article/457733>
- ذکیانی، غلامرضا؛ عابدی، رها؛ زارعی زوارکی، اسماعیل. (۱۳۹۵). مجموعه مقالات همایش ملی شبکه‌های اجتماعی مجازی بستری برای آموزش و یادگیری. انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی. <https://civilica.com/1/85647>
- رستمی نژاد، محمدعلی. (۱۳۹۴). تحلیل کیفی نقاشی‌های دانشجویان از شبکه‌های اجتماعی: حواس پرت کن، آرامش بخش و جدایی‌انداز. مجموعه مقالات همایش ملی شبکه‌های اجتماعی مجازی بستری برای آموزش و یادگیری. گردآوری غلامرضا ذکیانی و همکاران. تهران: دانشگاه علامه طباطبائی
- رجبی، مهدی؛ قاسم تبار، سیدعبدالله و مهدوی نسب، یوسف. (۱۴۰۱). رابطه بین میزان سواد دیجیتال

- معلمان و دیدگاه آنان نسبت به میزان کاربردپذیری شبکه آموزشی دانش آموز (شاد). نشریه علمی فناوری آموزش، (۱۶(۴)، ص.ص ۷۰۶-۶۹۵. <https://doi.org/10.22061/tej.2022.8462.2673>
- رحیمی، محمدرضا؛ پورجمشیدی، مریم و مؤمنی راد، اکبر. (۱۴۰۱). تأثیر اجتماع یادگیری معلمان بر بهبود تلفیق فناوری آن‌ها در کلاس درس. نشریه علمی فناوری آموزش، (۱۶(۴)، ص.ص ۶۸۰-۶۶۱. <https://doi.org/10.22061/tej.2022.8345.2653>
- رضایی، علی محمد. (۱۳۹۹). ارزشیابی از آموخته‌های دانشجویان در دوران کرونا: چالش‌ها و راهکارها، فصلنامه روان‌شناسی تربیتی، سال ۱۶، شماره ۵۶، بهار ۹۹، ص.ص ۲۱۴-۱۷۹. <https://doi.org/10.22054/jep.2020.52660.3012>
- رمضانی، یوسف؛ رجب‌زاده، محسن و رئوف سلامتی، مهناز. (۱۴۰۱). عوامل مؤثر بر تمایل به تسهیم دانش در شبکه‌های اجتماعی. فصلنامه مطالعات رسانه‌های نوین، (۳۲(۸)، ص.ص ۹۶-۷۱. <https://civilica.com/doc/1709397>
- روچی، مهدیه؛ محمودی، فیروز و تقی پور، کیومرث. (۱۴۰۱). نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای شیوع ویروس کووید-۱۹ در آموزش عالی از دیدگاه دانشجویان دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه تبریز. نشریه علمی فناوری آموزش، (۱۶(۴)، ص.ص ۷۲۲-۷۰۷. <https://doi.org/10.22061/tej.2022.8548.2685>
- زارعی، محسن، زارعی زوارکی، اسماعیل، علی آبادی، خدیجه، & دلاور، علی. (۱۳۹۸). طراحی و اعتباریابی الگوی شبکه اجتماعی مجازی مدارس ایران. فناوری آموزش، (۲)۱۳، ص.ص ۴۷۱-۴۸۳. <https://doi.org/10.22061/jte.2018.3599.1904>
- زارع صفت، صادق، دهقانی، مرضیه، حکیم زاده، رضوان، کرمی، مرتضی و صالحی، کیوان. (۱۳۹۷). برنامه‌های درسی مغفول توسعه حرفه‌ای اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های ایران. دو فصلنامه مطالعات برنامه درسی آموزش عالی، (۱۷)۹، ص.ص ۲۱۶-۱۸۳. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.25382241.1397.9.17.9.6>
- سراجی، فرهاد؛ مال میر، رضا و عباسی کسان، حامد. (۱۳۹۹). مطالعه انگیزه‌ها و نحوه استفاده معلمان از شبکه‌های اجتماعی. نشریه علمی فناوری آموزش، (۲)۱۵، ص.ص ۲۷۵-۲۶۱. <https://doi.org/10.22061/tej.2020.6566.2414>
- صادقی نسب، ایرج، حریری، نجلا، نوبهار، منیر و باب الحوائجی، فهیمه. (۱۴۰۰). تبیین تجارب دانش آموزان از نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی در آموزش و یادگیری آن‌ها. توسعه‌ی آموزش جنسی شاپور، (۱۲) ویژه نامه، ص.ص ۲۱۶-۲۳۱. <https://doi.org/10.22118/>

شبکه‌های اجتماعی مجازی: ابزاری برای طراحی الگوی برنامه درسی...: منصوری خسرویه و همکاران | ۲۸۱

edc.2020.220440.1273

صائمی، حسن، فتحی واجارگاه، کوروش، عطاران، محمد و فروغی ابری، احمد علی (۱۳۹۳). طراحی

الگوی برنامه‌ریزی درسی مبتنی بر شبکه اجتماعی برای آموزش و بهسازی اساتید. راهبرد

آموزش در علوم پزشکی، ۷(۳)، ص.ص ۱۹۸-۱۹۱. <http://edcbmj.ir/article-1-512-fa.html>

طوفانی نژاد، احسان، زارعی زوارکی، اسماعیل، شریفی درآمدی، پرویز، داوسن، شین، نیلی

احمدآبادی و دلور، علی. (۱۳۹۷). طراحی الگوی آموزشی محیط یادگیری غنی شده با

شبکه‌های اجتماعی مجازی و تأثیر آن بر میزان یادگیری و مهارت اجتماعی دانش‌آموزان با

آسیب شنوایی در درس علوم. فصلنامه روان‌شناسی افراد استثنایی، ۸(۲۹)، ص.ص ۳۴-۱.

<https://doi.org/10.22054/jpe.2018.28895.1705>

عباس پور، عباس، رحیمیان، حمید، پورکریمی، جواد و تقوی قره بلاغ، حسین. (۱۳۹۴). بررسی الگوی

توسعه حرفه‌ای دانشجویان دکتری علوم تربیتی بر اساس نظریه زمینه‌ای. انجمن آموزش عالی

ایران، ۷(۱)، ص.ص ۱۱۷-۹۲. <http://ihej.ir/article-1-562-fa.html>

عطاران، محمد. (۱۳۹۸). مبانی برنامه درسی فناورانه. دانشنامه ایرانی برنامه درسی. بازیابی در تاریخ

۱۳۹۸/۱۰/۱۷ از آدرس www.daneshnamehicsa.ir

علی اکبری، نگین و نصیری زرنندی، زینب. (۱۳۹۸). تأثیر فضای مجازی بر آسیب‌های اجتماعی. نشریه

پیشرفت‌های نوین در روان‌شناسی، علوم تربیتی و آموزش و پرورش، ۲(۱۶)، ص.ص ۷۲-۶۳.

علی آبادی، خدیجه و رجیانی ده زیره، مریم. (۱۳۹۷). نقش سواد دیجیتالی بر نهادینه سازی فناوری

اطلاعات ارتباطات در آموزش الکترونیکی. دومین کنفرانس بین‌المللی روان‌شناسی، مشاوره،

تعلیم و تربیت، مشهد، بازیابی در تاریخ ۱۴۰۲/۲/۱۵ از آدرس <https://civilica.com/doc/843254>

843254

عنایتی، علی و سراجی، فرهاد. (۱۳۹۹). الگوی برنامه‌درسی دانشگاه‌های مجازی علوم دینی، بر مبنای

یادگیری مشارکتی: مطالعه دانشگاه مجازی قرآن و حدیث، جامعه المصطفی (ص) العالمیه و

دانشگاه امام خمینی (ره). ۱۵(۳۴)، ص.ص ۴۸-۳۱. <http://doi.edu.2020.5663.2102/>

10.30471

فطرت الیاس آباد، نسرین؛ پیری، موسی؛ طالبی، بهنام و یاری، جهانگیر. (۱۳۹۹). طراحی الگوی برنامه

درسی برای آموزش دانشجویان پزشکی عمومی با متد ترکیبی (آموزش الکترونیکی و

آموزش غیر الکترونیکی) مبتنی بر رویکرد اکر: یک مطالعه کیفی. ۱۸(۶)، ص.ص ۵۰۹-

<https://www.sid.ir/paper/413588/fa496>

کریم نژادلالمی، زهرا و کریم نژادلالمی، فاطمه. (۱۴۰۰). روش‌های تدریس کارآمد در آموزش مجازی. *دستاوردهای نوین در مطالعات علوم انسانی*، آبان ۱۴۰۰، سال چهارم، شماره ۴۲.

ص.ص ۶۵-۴۶. <https://www.sid.ir/paper/900988/fa>

فیروزی، فاطمه؛ طالب، زهرا و شاه محمدی، نیره. (۱۳۹۸). سنتز پژوهی مؤلفه‌های تأثیرگذار بر پذیرش رایانش ابری در آموزش عالی یک ارائه یک الگو. *فصلنامه فن آوری اطلاعات و ارتباطات در*

علوم تربیتی، ۱۰(۲)، ص.ص ۱۱۳-۸۹. <https://doi.org/10.22054/ims.2019.10375>

محمدی، عباس، حقانی، محمود. (۱۳۹۶). نقش سیستم‌های اطلاعات مدیریت (MIS) با استفاده از مهارت‌های دانش رایانه‌ای (ICDL) در افزایش اثربخشی آموزش و یادگیری کارکنان دانشگاه‌های پیام نور استان ایلام. *مدیریت و برنامه‌ریزی در نظام‌های آموزشی*، ۱۰(۲)، ص.ص

<https://www.sid.ir/paper/218004/fa86-61>

موحدی، منیره؛ اسماعیلی فر، محمدصادق؛ غلامی پور، نادیا (۱۳۹۴). تأثیر یادگیری تلفیقی مبتنی بر شبکه‌های اجتماعی بر خودکارآمدی دانش آموزان متوسطه دوم در درس ریاضی. *فناوری*

آموزش و یادگیری، ۱(۳)، ص.ص ۲۲-۷.

میرواحدی، سیدسعید؛ حسین پور، داود و سلطان محمدلو، احسان. (۱۳۹۸). تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر قصد کارآفرینی دانشجویان. *نشریه علمی مطالعات مدیریت کسب و کار هوشمند*،

۸(۲۹)، ص.ص ۶۰-۳۵. <https://doi.org/10.22054/ims.2019.10375>

ولی پور، زهرا؛ افضل‌ی، علیا و تاجور، ژاله. (۱۴۰۰). بررسی نقش رسانه‌ها بر فرآیند یاددهی-یادگیری

پایدار. *ماهنامه آفاق علوم انسانی*، سال پنجم، شماره ۵۶. ص.ص ۱۳۲-۱۱۵.

References

- Bedford, L. (2019). Using social media as a platform for a virtual professional learning community. *Online Learning*, 23(3), pp. 120-136. Doi:10.24059/olj.v23i3.1538
- Boholano, H. (2017). Smart social networking: 21st century teaching and learning skills. *Research in Pedagogy*, 7(1), PP 21-29
- Boulianne, S. (2019). Revolution in the making? Social media effects across the globe. *Information, communication & society*, 22(1), pp.39-54. Available from: <https://doi.org/10.1080/1369118x.2017.1353641>. Accessed December 23, 2020

- Curcher, M. (2015). The LMS versus Social Media: A Case Study Examining the use of Learning Technologies by Brazilian Teachers on a Finnish Teacher Education Program. In *E-Learn: World Conference on E-Learning in Corporate, Government, Healthcare, and Higher Education*, (pp. 318-324). Association for the Advancement of Computing in Education (AACE). <https://www.learntechlib.org/primary/p/152028/>. <https://doi.org/10.1111/jan.14222> last visited june 14, 2023
- Forsman, H., Jansson, I., Leksell, J., Lepp, M., Sundin Andersson, C., Engström, M., & Nilsson, J. (2020). Clusters of competence: Relationship between self reported professional competence and achievement on a national examination among graduating nursing students. *Journal of Advanced Nursing*, 76(1), pp. 199-208
<https://doi.org/10.1111/jan.14222> Accessed October 15, 2022
- Ghafouri-Fard, M. (2020). The boom in e-learning in Iran: The potential that flourished with the Corona virus. *Iranian Journal of Medical Education*. 2020;20(4):pp.33-34(persion). <http://ijme.mui.ac.ir/article-1-5071-fa.html>
- Guba, E.G., & Lincoln, Y.S. (1982). Epistemological and methodological bases of naturalistic inquiry. *ECTJ*, 30(4). PP. 233-252.
- Guerra - Baez, S. P. (2019). A panoramic review of soft skills training in university students. *Psicologia Escolar e Educacional*. Vol. 23, e 186464 Available from: http://www.scielo.br/pdf/pee/v23/en_2175-3539-pee-23-e186464.pdf. Accessed November 29, 2020
- Kong, Z. (2020). Exploration of Curriculum Reform of Digital Media Art Specialty Under Interdisciplinary Background. In *2019 3rd International Conference on Education, Economics and Management Research (ICEEMR 2019)* (pp. 223-226). Atlantis Press. <http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>
- Mahyoob, Mohammad. (2020). Challenges of e-Learning during the COVID-19 Pandemic Experienced by EFL Learners. *Arab World English Journal (AWEJ)*, 11(4), PP. 351-362. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3652757
- Manca, S., & Ranieri, M. (2016). Is Facebook still a suitable technology-enhanced learning environment? An updated critical review of the literature from 2012 to 2015. *Journal of Computer Assisted Learning*, 32(6), pp. 503-528. <https://doi.org/10.1111/jcal.12154>
- Siranjeevi, MS., Pattanwala, H. Embracing the Change: SWOT Analysis of the Education Technology in online Learning. *IJIRT*. 2020;6(12):P.P 776-780
- Siregar, E., Aswan, D., & Kustandi, C. (2023). Online Learning Design Digital Guide of Social Media for Teachers. *Journal of Nonformal*

- Education*, 9(1). <https://doi.org/10.15294/jne.v9i1.42092>
- Vella, J. (2016). *The Little Blue Book of Dialogue Education: The Essentials*. Unpublished Manuscript.
- Wang, S. (2014). Collaboration factors and quality of learning experience on interactive mobile assisted social e-learning. *Turkish online journal of Educational Technology- TOJET*, 13(2), PP. 24-34
- Yen, C. J., Bozkurt, A., Tu, C. H., Sujo-Montes, L., Rodas, C., Harati, H., & Lockwood, A. B. (2019). A predictive study of students' self-regulated learning skills and their roles in the social network interaction of online discussion board. *Journal of Educational Technology Development and Exchange (JETDE)*, 11(1), 2. DOI: 10.18785/jetde.1101.02 Available at: <https://aquila.usm.edu/jetde/vol11/iss1/2>
- Zhao, Yong. & Jim Watterston. (2021). The changes we need: Education post COVID-19. *Journal of Educational Change*, 22: PP. 3–12. <https://scholar.google.com/scholar/>

استناد به این مقاله: منصورى خسرويه، زهره، عراقيه، عليرضا، برزگر، نادر، مهديزاده، اميرحسين، جاهد، حسينعلی. (۱۴۰۳). شبکه‌های اجتماعی مجازی؛ ابزاری برای طراحی الگوی برنامه درسی توسعه مهارت‌های حرفه‌ای دانش‌جویان، فصلنامه مطالعات رسانه‌های نوین، ۱۰(۳۹)، ۲۴۵-۲۸۴. DOI: 10.22054/nms.2025.73709.1563

New Media Studies is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License..